

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ

SPECIFIC FEATURES OF CIVIL LIABILITY IN THE PROVISION OF MEDICAL SERVICES

Дяченко В.С., аспірант кафедри цивільного права та процесу
Державний податковий університет

У статті цивільно-правова відповідальність у сфері надання медичних послуг розглядається як санкція за протиправне заподіяння шкоди здоров'ю пацієнта. Визначено, що під шкодою здоров'ю в юридичній практиці розуміються фізичні або психічні порушення, що виникли в результаті неправомірних дій медичних працівників.

Конкретизовано поняття медичної послуги в аспекті діяльності, що спрямована на задоволення потреб пацієнта у збереженні та відновленні здоров'я. Виокремлено критерії якості медичних послуг, якими є їх доступність, ефективність, своєчасність та безпечність.

Проаналізовано такі види відповідальності у медичній сфері, як договірна та деліктна, а також вказано на складність розмежування між ними. Наголошено на важливому значенні у справах такої категорії причинно-наслідкового зв'язку між діями медичного працівника і заподіяною шкодою.

Окрема увага приділена судовій практиці, зокрема справам щодо неправильної діагностики та лікування, матеріальної та моральної шкоди, а також проблемам доказування та експертній оцінці діяльності лікаря. Визначено вплив на розмір компенсації наявності договорів про надання медичних послуг і страхування відповідальності медичних працівників. Також окреслено випадки відмов у задоволенні позовів через неспроможність доведення неправомірних дій медичних працівників.

Запропоновано шляхи вдосконалення законодавчих та правозастосовчих механізмів, зокрема, що стосуються умов договору про надання медичних послуг, а також створення спеціалізованого органу у структурі державної влади, який би здійснював контроль за якістю медичної допомоги. Також наголошено на потребі функціонування страхових механізмів, які б гарантували реальне відшкодування шкоди постраждалим пацієнтам.

Ключові слова: захист пацієнтів, якість медичних послуг, медична помилка, шкода здоров'ю, судова практика, договірна відповідальність, деліктна відповідальність.

The article examines civil liability in the field of medical services as a sanction for unlawful harm caused to a patient's health. It is established that in legal practice, harm to health is understood as physical or psychological impairments resulting from the wrongful actions of medical professionals.

The concept of medical service is specified in the context of activities aimed at meeting the patient's needs in maintaining and restoring health. The quality criteria for medical services are identified as accessibility, effectiveness, timeliness, and safety.

The article analyzes the types of liability in the medical field, namely contractual and tort liability, and highlights the complexity of distinguishing between them. Emphasis is placed on the importance of the causal link between the actions of a medical professional and the harm caused in cases of this category.

Special attention is given to judicial practice, particularly cases involving misdiagnosis and mistreatment, material and moral damage, as well as issues of evidence and expert evaluation of a doctor's performance. The study outlines the influence of medical service agreements and liability insurance of medical professionals on the amount of compensation awarded. It also addresses cases where claims were denied due to the inability to prove the unlawful actions of medical personnel.

The article proposes ways to improve legislative and law enforcement mechanisms, especially concerning the conditions of medical service agreements and the establishment of a specialized state authority to oversee the quality of medical care. It also emphasizes the need for insurance mechanisms that would guarantee real compensation to patients who suffer harm.

Key words: patient protection, quality of medical services, medical error, harm to health, judicial practice, contractual liability, tort liability.

Актуальність. Важливою складовою регулювання медичних правовідносин є цивільно-правова відповідальність у сфері надання медичних послуг, завдяки чому забезпечується захист прав пацієнтів та якісне виконання медичними працівниками своїх зобов'язань. В умовах сучасної медицини, де кожна помилка може мати серйозні наслідки для здоров'я пацієнтів, питання відповідальності набуває актуальності. Найбільше помилок пов'язано з діагностикою, призначенням та застосуванням ліків. Незважаючи на те, що значні інвестиції в зменшення шкоди для пацієнтів можуть призвести до значної фінансової економії, повністю усунути ризик у сфері надання медичних послуг досить складно. А відтак цивільна відповідальність є однією з основних гарантій для пацієнтів, що здатна компенсувати шкоду внаслідок медичних помилок. Окрім цього, чітке визначення меж і умов відповідальності медичних закладів та їх працівників сприятиме забезпеченню балансу між правами пацієнтів та професійними вимогами медичної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало наукових досліджень у сфері цивільно-правової відповідальності при наданні медичних послуг свідчать про зростаючу увагу до проблемних теоретичних та практичних аспектів даної теми. Серед провідних українських

дослідників, які вивчали це питання, можна назвати: С.В. Антонов, С.Б. Булеца, І.В. Венедіктова, О.А. Гриневич, Н.С. Марценко, О.В. Мороз, І.Я. Сенюта, К.О. Скринікова, Р.Б. Шишка, Я.О. Шевченко та інші. Науковий внесок зазначених дослідників є надзвичайно цінним, водночас вважаємо за необхідне зосередити увагу на проблемних аспектах правозастосування, що загострилися у сучасних умовах та розглянути судову практику даного виду медичних справ.

Метою статті є визначення правової природи та специфіки цивільно-правової відповідальності медичних працівників і закладів охорони здоров'я у сфері надання медичних послуг, визначення проблемних аспектів у практичній діяльності, а також надання пропозицій з удосконалення правового регулювання й забезпечення дієвого механізму захисту прав пацієнтів при заподіянні шкоди в процесі надання медичних послуг.

Виклад основного матеріалу. Цивільно-правову відповідальність у сфері надання медичних послуг слід розуміти як санкцію за протиправне заподіяння шкоди здоров'ю пацієнта лікуючою особою, що викликає для останньої негативні наслідки у вигляді позбавлення суб'єктивних цивільних прав або покладання нових або додаткових цивільно-правових обов'язків [1, с. 175].

Цивільне законодавство, зокрема гл. 82 Цивільного кодексу України, регулює відносини із відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, закріплюючи в ст. 1166, що така шкода підлягає відшкодуванню у повному обсязі, за винятком випадків, передбачених законодавством [2].

За загальним правилом, цивільна відповідальність визначається не рівнем вини, а обсягом завданої шкоди, від якого залежатимуть розмір і спосіб її відшкодування. Тому, перш ніж розглядати особливості компенсації шкоди, заподіяної здоров'ю внаслідок надання неякісних медичних послуг, необхідно з'ясувати, в чому саме полягає така шкода.

У законодавстві України не міститься спеціально закріпленого визначення поняття «шкода здоров'ю». Однак це поняття застосовується і трактується через зміст відповідних норм та судову практику. Так, згідно зі статтями 1166, 1167, 1195, 1196 та 1200 ЦКУ, шкода здоров'ю розглядається як одна з форм моральної або майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню у разі її завдання фізичній особі [2]. У судовій практиці та юридичній доктрині під шкодою здоров'ю розуміють фізичні чи психічні порушення цілісності або нормального функціонування організму людини, що виникли внаслідок протиправних дій (бездіяльності) іншої особи та які спричинили або можуть спричинити погіршення стану здоров'я, зниження працездатності, необхідність лікування тощо.

Також потребує конкретизації поняття «медична послуга», під якою слід розуміти корисну діяльність надавача послуг з діагностики, лікування або профілактики захворювання, реабілітації, надання медичної допомоги, спрямовану на задоволення потреб фізичної особи, пов'язаних зі здоров'ям [3, с. 96]. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» в ст. 3 конкретизує, що послугою з медичного обслуговування населення (медичною послугою) є послуга (у тому числі оцінювання повсякденного функціонування особи, реабілітаційна послуга), що надається пацієнту в закладі охорони здоров'я, реабілітаційному закладі або фізичною особою – підприємцем, яка зареєстрована та одержала в установленому законом порядку ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики, та оплачується її замовником. Замовником послуги з медичного обслуговування населення можуть бути держава, відповідні органи місцевого самоврядування, юридичні та фізичні особи, у тому числі пацієнт [4].

Так, у сфері медичних послуг основним зобов'язанням медичного працівника чи закладу є надання кваліфікованої медичної допомоги. Це зобов'язання виникає на підставі укладеного договору про надання медичних послуг. Кожен отримувач послуг, безсумнівно, бажає залишитись задоволеним від їх результату, а задоволення досягається тоді, коли послуга відповідає потребам та очікуванням отримувача. До критеріїв якості медичних послуг Я. Янчак відносить: 1) доступність медичної послуги; 2) адекватність медичної послуги (можливість споживача отримати необхідну йому допомогу в потрібний час, у зручному для нього місці, в достатньому обсязі та з прийнятними витратами); 3) наявність і безперервність медичної послуги (координація діяльності в процесі надання пацієнтові медичної послуги в різний час, різними фахівцями і лікувальними установами); 4) ефективність і дієвість; 5) орієнтованість на пацієнта, його задоволеність; 6) безпека процесу лікування; 7) своєчасність медичної послуги; 8) відсутність (мінімізація) лікарських помилок, що ускладнюють одужання або збільшують ризик прогресування наявного у пацієнта захворювання, а також підвищують ризик виникнення нового; 9) науково-технічний рівень [5, с. 229–230]. Надання якісних медичних послуг є можливим за умов належного рівня підготовки лікарів, їх професіоналізму, використання сучасної діагностичної

і лікувальної техніки, а також дотримання нормативних вимог із забезпечення умов надання медичних послуг.

Для цивільно-правової відповідальності у сфері надання медичних послуг є характерними деякі особливості, що визначаються водночас як загальними принципами цивільного права, так і специфічними нормами, що стосуються медичної діяльності.

Потрібно враховувати, що цивільно-правова відповідальність у сфері надання медичних послуг може бути двох видів: 1) договірної відповідальності, що виникає через неналежне виконання або невиконання умов договору; 2) деліктної відповідальності, що може виникнути у випадку завдання шкоди через недбалість чи помилки, що не пов'язані безпосередньо з порушенням умов договору.

Особлива складність полягає в тому, що одна і та ж дія медичного працівника може одночасно розглядатися як делікт і як порушення умов договору. На практиці відшкодування за договірною відповідальністю зустрічається рідко, оскільки договір про надання медичних послуг зазвичай передбачає саме надання послуги, а не гарантію досягнення конкретного результату для пацієнта [6, с. 238].

Слід зазначити, що як у медичній практиці, так і в наукових дослідженнях проблемним питанням є трактування «медичної помилки». Ключовим моментом для усвідомлення є те, що цивільно-правова відповідальність настає, якщо внаслідок медичної помилки буде заподіяно шкоду здоров'ю пацієнта. Для визначення наявності помилки зазвичай залучаються експерти, які оцінюють кваліфікацію дій лікаря відповідно до стандартів медичної практики.

Також важливим предметом доказування в даній категорії медичних справ є вина медичного працівника. Умовою виникнення цивільно-правової відповідальності є прямий причинно-наслідковий зв'язок між діями медичного працівника та заподіяною шкодою.

Так, показовою є справа № 461/4765/23, по матеріалам якої позивачка звернулася в суд із позовом до відповідача Приватного підприємства «МЕДІС», в якому просила стягнути з відповідача на її користь матеріальну шкоду в сумі 16 601,97 грн, моральну шкоду в сумі 361 800 грн, а також судові витрати. Позивачка вказувала, що протиправність дій відповідача полягала у гіпердіагностиці та неправильному тлумаченні даних клінічних та лабораторних досліджень, висновків консультантів, що призвело до завдання моральної шкоди, та що такі дії перебувають у причинно-наслідковому зв'язку. Пацієнтці було встановлено діагноз «рак шлунку», хоча подальші дослідження в інших медичних закладах спростували це. Як результат, суд вирішив стягнути із Приватного підприємства «МЕДІС» на користь позивачки відшкодування матеріальної шкоди в розмірі 400 грн та 70 000 грн моральної шкоди [7]. Позивачка змогла довести наявність моральної шкоди, яка полягала у втраті усталеного способу життя, переживаннях та стресах, невизначеності щодо свого майбутнього, страху смерті у молодому віці, тривожності, втраті сну, замкненості у собі, тощо. Натомість, щодо відшкодування майнових збитків, суд вказує, що витрати позивачка понесла з власної ініціативи, тобто в добровільному порядку, для лікування остаточно встановленого їй діагнозу, а також для перевірки застереження щодо підозри на онкологічне захворювання. Відтак позивачкою не доведено, що усі інші її витрати на лікування, обстеження, проїзд та проживання у м. Києві, та інше, спричинені саме неправомірними діями ПП «МЕДІС», відтак їх не можна віднести до майнової шкоди завданого відповідачем.

Важливим уточненням є те, що наявність договору з відповідними умовами або страхування відповідальності медичних працівників чи медичних закладів може обмежувати розмір відшкодування за шкоду, заподіяну пацієнтові внаслідок медичної помилки. Відтак, хоча в Україні відповідно до норм Цивільного кодексу України та Закону України «Про страхування» медичні працівники

добровільно можуть застрахувати ризик ненавмисного заподіяння шкоди пацієнту, в медичній практиці часто використовують дану можливість для покриття ризиків професійної діяльності.

Пацієнт, який отримав шкоду через неналежне надання медичних послуг, може вимагати компенсації не лише матеріальних, а й моральних збитків. Розмір морального відшкодування у медичних справах може бути значним, так як при неправомірних діях лікаря чи медичного закладу страждає не лише фізичне, а й психологічне здоров'я пацієнта. Для прикладу, у справі № 761/24670/20 Шевченківський районний суд м. Києва задовольнив вимоги позивачки, зокрема, щодо відшкодування матеріальної шкоди у розмірі 335 801,68 грн, моральної шкоди у розмірі 400 000,00 грн, у зв'язку з неналежним наданням медичних послуг з планового оперативного лікування з видалення молочних залоз з одночасним встановленням ендокринологічних протезів [8]. Значну роль у доказуванні по даній справі відіграли висновки експертів, якими було підтверджено, що передопераційне обстеження позивачки було виконано в недостатньому обсязі, працівником відповідача було неправильно обрано розмір імплантатів, не враховано анатомічну конституцію тіла позивача, неправильно встановлено імплантати, що викликало підвищений рівень ускладнень, який можна було передбачити, а також той факт, що операція стала інтенсивно психотравматичною для позивачки, створила перешкоди звичному соціальному функціонуванню підекспертної, змінила плин і якість її життя, призвела до тривалих глибоких переживань, пригніченого емоційного стану, загального зниження адаптаційного потенціалу та невротизації, що й першочергово сприяло прийняттю позитивного в частині матеріальних збитків та моральної шкоди рішення для позивачки.

Водночас, варто звернути увагу на тенденцію обмеження або зменшення відповідальності медичних працівників у тих випадках, коли медичні послуги надаються безоплатно. Приміром, було відмовлено позивачу по наступній справі. Він є особою з інвалідністю, свої кошти витрачає по покупку ліків, попередньо звертався до комунального підприємства «Центр первинної медичної допомоги» із проханням про відпуск лікарських засобів безоплатно і на пільгових умовах, однак через відмову змушений був сам придбати ліки на суму 8910,00 грн. Він також вимагав відшкодувати моральну шкоду, яку оцінив в розмірі 50 000,00 грн, оскільки йому заподіяно фізичного болю, позивач є особою з інвалідністю, погіршився його стан здоров'я [9]. Однак суд вказав на те, що не доведено, які саме протиправні дії відповідача призвели до порушення його прав і є підставою для стягнення 8910,00 грн матеріальної шкоди, також не доведено існування причинного зв'язку у неотриманні позивачем лікарських засобів саме через дії відповідача, на які вказує позивач, у зв'язку з чим підстави для відшкодування матеріальної шкоди у судовому засіданні не встановлені, також враховуючи відмову у задоволенні первісної вимоги про відшкодування матеріальної шкоди, суд дійшов висновку і про необґрунтованість вимог позивача про стягнення коштів на відшкодування моральної шкоди.

Наукові дослідження лише підтверджують складність доведення в даній категорії справ та вказують на низький відсоток задоволення позовних вимог пацієнтів. Так, Ю.Ю. Забуга зазначає, що лише в 1 судовій справі із 5, які вивчалися і стосувалися притягнення лікаря виключно до договірної відповідальності, відбулося відшкодування позовних вимог в повному обсязі. Аналіз автором заочного рішення Шевченківського районного суду м. Львова від 04 травня 2022 р. свідчить, що суд прийняв рішення про відшкодування матеріальної шкоди в розмірі 6587,50 грн. за ненадані лікарем послуги, оскільки позивач довела факт надання відповідачеві грошових коштів на суму 250 доларів США, що еквівалентно 6587,50 грн.,

за надання необхідних стоматологічних послуг протягом трьох років, які так не отримала протягом 3 років (Заочне рішення Шевченківського районного суду м. Львова, 2022). Ще в 1 справі суд задовольнив позовні вимоги частково, тоді як в 3 інших справах – відмовив у задоволенні позовних вимог у повному обсязі [10, с. 127]. У трьох інших справах підставами для відмови у задоволенні позовних вимог стали наступні обставини: недотримання позивачем під час лікування рекомендацій та застережень лікаря, що відповідно до ч. 5 ст. 34 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» звільняє лікаря від відповідальності за стан здоров'я пацієнта у разі його відмови від призначення або порушення призначеного режиму; ненадання позивачем належних і допустимих доказів факту порушення його прав як споживача на отримання інформації та якісних платних медичних послуг; відсутність доказів, що підтверджують неякісність наданих послуг.

Загострює дане питання також М.Б. Шевців, зазначаючи, що доведення факту надання неякісної чи невчасної медичної допомоги або послуг, що призвело до протиправних дій, є набагато важчим і потребує проведення численних експертиз [11, с. 151].

Дійсно, вагомим значення в процесі доказування по медичних справах відіграє експертний висновок. Однак, істотною проблемою в організації і проведенні судово-медичної експертизи у «лікарських справах» є відсутність чіткої інструкції, алгоритму дій, нормативно-правової бази щодо організації і виконання судово-медичної експертизи серед випадків професійної недбалості медичних працівників, зокрема стикаємося з тим, що існує недостатньо даних про ключові питання, на які обов'язково має дати відповіді експерт у своїх висновках. Також, до проблем організаційно-правового аспекту проведення судово-медичних експертиз належить питання подвійного підпорядкування спеціалізованих судово-експертних установ, таким чином обласні бюро судово-медичної експертизи підпорядковуються одночасно Головному бюро судово-медичної експертизи Міністерства охорони здоров'я України та обласній раді [12, с. 30]. Таким чином, судово-медичні установи перебувають у підпорядкуванні органів виконавчої влади, що потенційно ставить під сумнів їх незалежність.

С.В. Антонов звертає увагу також на проблематику виконання рішень суду щодо відшкодувань по даним категоріям справ. Науковець вважає, що для вирішення даного питання в Україні потрібно створити спеціальний страховий фонд відшкодування шкоди здоров'ю, заподіяної наданням платних медичних послуг. До цього фонду комерційні медичні підприємства та приватно практикуючі лікарі повинні щомісячно сплачувати визначені збори. Сума такого збору повинна розраховуватися залежно від кількості наданих послуг та їх вартості. У випадку заподіяння шкоди пацієнтові її відшкодування буде гарантовано здійснюватися за рахунок акумульованих у фонді коштів відповідно до затверджених Кабінетом Міністрів України мінімальних тарифів, окрім моральної шкоди [13, с. 172]. Однак, вважаємо, що така ініціатива може мати ризики, оскільки щомісячні збори суттєво збільшать витрати приватних клінік та ФОП-лікарів, що відповідно спричинить підвищення цін на послуги або вихід малого бізнесу з ринку. Також лікарі можуть здебільшого не використовувати механізм добровільного страхування або втрачати стимул до підвищення якості послуг, сподіваючись на «захист» з фонду.

Водночас потребує уваги питання відповідального використання нових технологій, зокрема штучного інтелекту (ШІ) при наданні медичних послуг. В останні роки штучний інтелект в значній мірі привернув інтерес як науковців, так і практиків медичної галузі. При застосуванні штучного інтелекту слід серйозно враховувати його

суспільний вплив на добробут людей і навколишнє середовище. ШІ має відповідально застосовуватися закладами охорони здоров'я таким чином, щоб збалансувати потреби зацікавлених сторін, мінімізувати етичні проблеми та генерувати довгострокові прибутки. Наразі є чимало прикладів успішного застосування ШІ при наданні медичних послуг, приміром, ШІ розпізнає патології на знімках (рентген, КТ, МРТ) з точністю, яка часто перевершує лікаря; ШІ аналізує генетичні дані пацієнта та прогнозує ризики захворювань або реакції на ліки; використовується в роботизованих хірургічних системах; використовується в адміністративних процесах для автоматичного введення медичних записів, обробки страхових випадків, прогнозування навантаження на лікарні тощо.

Однак, є випадки неетичного використання ШІ в охороні здоров'я: суперкомп'ютер Watson від IBM, рекламований як революційний інструмент для лікування раку, дає рекомендації щодо лікування на основі кількох гіпотетичних випадків раку, тому ці медичні поради можуть бути небезпечні та неточні, що створює загрозу здоров'ю та безпеці пацієнтів [14]. Цей випадок демонструє негативні наслідки неоднозначних процесів у доступі до даних і їх використанні, а також алгоритмічному проектуванні та поясненні.

Проблематика використання ШІ може виникнути за умов недостатніх або неякісних даних для опрацювання, збір і зберігання медичних даних може порушувати приватність пацієнтів. Водночас, лікарям може бути не завжди зрозумілою обґрунтованість прийняття ШІ конкретного рішення, що в значній мірі ускладнює оскарження помилок у суді, допущених при лікуванні. Тому можемо стверджувати, що найбільш актуальним наразі залишається питання юридичної та етичної невизначеності відповідальності при наданні медичних послуг із застосуванням технологій ШІ. Репутація та довіра закладу охорони здоров'я можуть бути серйозно запламовані, якщо використання алгоритмів ШІ (навмисно чи ненавмисно)

поставлять під загрозу права людини, або навіть її життя та здоров'я.

Саме тому навчання медичного персоналу відповідальному використанню технологій на основі штучного інтелекту в охороні здоров'я має виходити за рамки інформатики та інформаційних технологій. Необхідно налагодити партнерство між академічними установами та надавачами медичних послуг, щоб забезпечити взаємодоповнювальне використання навичок у сфері технологій ШІ, педагогіки, етики, політики охорони здоров'я та клінічної практики. Медичні навчальні заклади мають інтегрувати такі програми у свої навчальні плани, щоб майбутні студенти-медики та фахівці з охорони здоров'я усвідомлювали етичні міркування, пов'язані зі збором даних та використанням штучного інтелекту [15].

Висновки. Цивільно-правова відповідальність у сфері надання медичних послуг забезпечує баланс між інтересами пацієнта і медичного працівника, а також гарантує дотримання прав людини у сфері охорони здоров'я. Даний вид відповідальності має притаманні їй особливості: високі ризики шкоди для життя і здоров'я людини, поєднання елементів договору і деліктної відповідальності, значна роль судово-медичної експертизи, складність доказування причинного зв'язку між діями лікаря та негативними наслідками для пацієнта. Ці характерні риси зумовлюють особливі вимоги до якості медичних послуг, професійності медичних працівників і належного правового регулювання. З метою ефективного захисту прав пацієнтів доцільно удосконалити норми цивільного законодавства, що стосуються договору про надання медичних послуг, а також створити спеціалізований орган у структурі державної влади, підпорядкований Міністерству юстиції України, який би здійснював контроль за якістю медичної допомоги. Водночас, затребуваним є функціонування страхових механізмів, які б гарантували реальне відшкодування шкоди постраждалим пацієнтам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Михайлов С. В. Цивільно-правова відповідальність у сфері надання медичних послуг : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2010. 193 с.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Шевчук О.М. Медичні послуги як елемент єдиного медичного простору України: сутність, ознаки. *Єдиний медичний простір України: правовий вимір : монографія* / ред. Стеценко С.Г. Харків : Право, 2022. С. 92–100.
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#top>
5. Янчак Я. Ефективний розвиток та функціонування ринку медичних послуг в умовах глобалізації та інтеграційних процесів в охороні здоров'я. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки : збірник наукових праць*. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. № 876. С. 227–235.
6. Смолівий А. В. Правові аспекти цивільно-правової відповідальності медичних працівників за порушення прав пацієнтів при наданні медичних послуг: сучасні виклики та перспективи вдосконалення законодавства. *Аналітичне-порівняльне правознавство*/ редкол.: Ю. М. Бисага (голов. ред.), В. В. Заборовський, Д. М. Белов, С. Б. Булеца та ін.; ДВНЗ «УжНУ». Ужгород, 2024. № 5. С. 236–240.
7. Рішення Галицького районного суду м. Львова у справі №461/4765/23 від 13.02.2024. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116996377>
8. Рішення Шевченківського районного суду м. Києва у справі № 761/24670/20 від 22.10.2024. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124012956>
9. Рішення Долинського районного суду Івано-Франківської області у справі № 343/35/25 від 08.04.2025. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126709206>
10. Забуга Ю.Ю. Проблемні питання цивільно-правової відповідальності медичних працівників в Україні. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія Право*. 2022. Вип. 23-24. С. 123–134. URL: <https://doi.org/10.34079/2226-3047-2022-12-23-24-123-134>.
11. Шевців М.Б. Загальні аспекти юридичної відповідальності медичних працівників за законодавством України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. вип. 85. С. 146–152. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.19>.
12. Саханенко С., Ровинська К. Судово-медична експертиза пов'язана з «лікарськими помилками» в Україні: організаційно-правовий аспект. *Теоретичні та прикладні аспекти державотворення*. 2022. вип. 25. С. 28–35. URL: <https://doi.org/10.35432/tisb282022285196>.
13. Антонов С. В. Цивільно-правова відповідальність за заподіяння шкоди здоров'ю при наданні платних медичних послуг : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2006. 205 с.
14. C. Ross, I. Swettlitz IBM's Watson supercomputer recommended 'unsafe and incorrect' cancer treatments, internal documents show Stat. News. 2018. URL: <https://www.statnews.com/2018/07/25/ibm-watson-recommended-unsafe-incorrect-treatments/>
15. Haytham Siala, Yichuan Wang SHIFTing artificial intelligence to be responsible in healthcare: A systematic review. *Social Science & Medicine*. Volume 296. 2022. URL: <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2022.114782>.